

EUGENIUSZ KUNZE

KARA ZA PRZESTĘPSTWA POPEŁNIONE W FORMACH STADIALNYCH

Przestępstwo w swej realizacji postępuje od zamiaru do dokonania. Karalność dokonania nie budzi wątpliwości, podobnie jak niekaralność zamiaru.

Współczesne prawo karne nie ogranicza penalizacji tylko do dokonania czynu zabronionego, przewiduje także odpowiedzialność karną za zachowanie zewnętrzne człowieka, które poprzedza dokonanie. Przewiduje zwłaszcza odpowiedzialność za usiłowanie dokonania czynu zabronionego, a niekiedy także za przygotowanie czynu zabronionego.

Przypomnijmy, że przygotowaniem są czynności, które mają dopiero stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do dokonania, natomiast usiłowaniem są zachowania zmierzające już bezpośrednio do dokonania czynu zabronionego. Obie te instytucje sens swój uzyskują z zamierzonego czynu, obie też — stają się prawnie ważne, gdy nie doszło do dokonania.

Unormowania zawarte we wchodzących w grę art. 14 i 16 § 2 k.k. nie odbiegają merytorycznie od unormowań zawartych w art. 12 i 14 § 2 k.k. z 1969 r. Dlatego też dotychczasowe wypowiedzi spotykane w literaturze i w orzecznictwie Sądu Najwyższego zachowują zasadniczo swoją aktualność.

Czym uzasadnić karalność zachowania człowieka, które jeszcze dokonaniem przestępstwa nie jest? W literaturze przedmiotu dominuje obiektywistyczny pogląd, który przyjmuje, że karalność zachowania poprzedzającego dokonanie jest uzasadniona wtedy, gdy powstało zagrożenie dla dobra prawnego¹. M. Cieślak podkreśla, że każde usiłowanie, jak i każde przygotowanie, oznacza narażenie na niebezpieczeństwo dobra prawnego chronionego przez odpowiedni zakaz karny. W usiłowaniu to niebezpieczeństwo jest bezpośrednie, a w przygotowaniu bardziej odległe².

Nowy k.k. (art. 14 § 1) przyjął jako zasadę, że "sąd wymierza karę za usiłowanie w granicach zagrożenia przewidzianego dla danego przestępstwa"³. Nie oznacza to jednak zrównania sądowego wymiaru kary za doko-

¹ Por. np.: I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 216; L. Lernell, *Wykład prawa karnego, Część ogólna*, t. I, Warszawa 1969, s. 175.

² M. Cieślak, *Polskie prawo karne, Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 361. Por. też A. Gubiński, *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996, s. 82.

³ W pierwszych wersjach projektu k.k. odpowiedni przepis miał inne brzmienie. Zrównow w wersji z sierpnia 1990 r. (art. 13 § 2), jak z listopada 1990 r. (art. 13 § 2), czy wreszcie z lutego 1994 r. (art. 14 § 2), przepis dotyczący wymiaru kary za usiłowanie miał następujące brzmienie: "Kara orzeczona za usiłowanie nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za dokonanie". Zmiana ta wzbudziła zastrzeżenia — por. np. W. Mąciór, *W sprawie reformy prawa karnego*, "Państwo i prawo" 1991, nr 10, s. 95. W rezultacie — powrócono do regulacji przewidzianej w k.k. z 1969 r.

nianie z sądowym wymiarem kary za usiłowanie. Słusznie twierdzi Sąd Najwyższy w wyroku z 6 lutego 1976 r., że kara wymierzona za usiłowanie popełnienia przestępstwa powinna być w zasadzie łagodniejsza niż za dokonanie przestępstwa⁴. Zgodnie bowiem z art. 53 § 2 k.k. sąd wymierzając karę obowiązany jest uwzględnić w szczególności "rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa". Wiadomo, że w przypadku usiłowania następstwa takie najczęściej nie występują lub są mniejsze niż przy dokonaniu⁵.

Popełnienie przestępstwa w formie usiłowania (odpowiednio dotyczy to też przygotowania) pociąga za sobą takie same konsekwencje prawno-karne, jak popełnienie przestępstwa w formie dokonania (dotyczy to stosowania np. środków karnych lub przyjęcia recydywy)⁶.

Artykuł 13 § 2 k.k. określa usiłowanie nieudolne, czyli takie, które nie może doprowadzić do dokonania ze względu na brak przedmiotu wykonawczego lub ze względu na użycie środka nie nadającego się do popełnienia czynu.

Uzasadnienie karalności usiłowania nieudolnego sprawia pewne trudności. Niektórzy autorzy podkreślają, że w razie usiłowania nieudolnego nie ma obiektywnego zagrożenia, a więc nie ma obiektywnej antyspołeczności. Przyjmują, że: 1) powodem karalności usiłowania nieudolnego jest uzewnętrznione społeczne niebezpieczeństwo sprawcy, który swoim postępowaniem wykazał w sposób niewątpliwy, że jest zdolny popełnić przestępstwo; 2) karalność usiłowania nieudolnego jest w pewnym sensie wyjątkiem od zasady, że podstawą odpowiedzialności karnej jest tylko czyn sprawcy⁷. Inni – natomiast twierdzą, że usiłowanie nieudolne jest czynem społecznie szkodliwym, a to dlatego, że jest zachowaniem sprzecznym z normą sankcjonowaną⁸.

Nietrudno zatem dostrzec, że uzasadnienie karalności usiłowania nieudolnego wywołuje w doktrynie kontrowersje. Żałować więc należy, że projektodawcy nie wyjaśnili tej szczególnie ważnej kwestii⁹.

Zagrożenie karą przewidziane za dokonanie określonego przestępstwa odnosi się także do usiłowania nieudolnego. Artykuł 14 § 2 k.k. zezwala tu sądowi na wymierzenie kary w granicach przewidzianych za dokonanie przestępstwa, zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60), a nawet na odstępianie od jej wymierzenia (art. 61). Rozwiązanie takie jest konsekwencją przyjętego założenia, że o ujemnej wartości zachowania decyduje przede wszystkim stopień zagrożenia dla dobra prawnego¹⁰.

⁴ Rw 45/76, OSNKW 1976, z. 4 - 5, poz. 64.

⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998, s. 104.

⁶ A. Wąsek, *Nowa kodyfikacja karna, Kodeks karny, Krótkie komentarze*, z. 9, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1998, s. 40.

⁷ L. Gardocki, *Prawo...*, s. 105; W. Maćjor, *Formy popełnienia przestępstwa w projekcie kodeksu karnego z 1995 r.*, "Państwo i Prawo" 1996, nr 7, s. 76. Por. też: S. Słiwiński, *Polskie prawo karne materialne, Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 315.

⁸ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 370; A. Marek, *Prawo karne, Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997, s. 191. Por. też: I. Andrejew, *Polskie...*, s. 223; tenże, *Ustawowe znamiona czynu, Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 235 i n.; M. Cieślak, *Polskie...*, s. 367 - 368.

⁹ Tak samo – W. Maćjor, *Formy...*, s. 76.

¹⁰ A. Wąsek, *Nowa...*, s. 38.

Brak jest szczegółowych dyrektyw, którą z wyżej wymienionych możliwości i kiedy należy zastosować. W wyroku z 14 czerwca 1973 r. Sąd Najwyższy wyraził trafny pogląd, że "wprawdzie przepis dotyczący odpowiedzialności za tzw. usiłowanie nieudolne daje sądowi możliwość zastosowania wobec sprawcy nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nawet odstąpienia od jej wymierzenia, jednakże już przewidziane w samej ustawie możliwości gradacji odpowiedzialności takiego sprawcy: 1) odpowiedzialność zwykła, 2) nadzwyczajne złagodzenie kary, 3) odstąpienie od wymierzenia kary, wskazują, że z ostatniej ewentualności korzystać należy w wyjątkowych przypadkach"¹¹. Wskazać tu też trzeba na pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w wyroku z 25 września 1975 r., że wobec sprawcy usiłowania nieudolnego "sąd w zasadzie powinien wybrać środek pośredni, polegający na wymierzeniu kary nadzwyczajnie złagodzonej. Tylko okoliczności szczególnie obciążające przemawiały za odstąpieniem od nadzwyczajnego złagodzenia kary, podobnie jak okoliczności szczególnie łagodzące stanowiłyby podstawę do odstąpienia od wymiaru kary w ogóle"¹².

W polskim prawie karnym regułą jest bezkarność czynności przygotowawczych. Przyjęcie tej reguły uzasadnia się przede wszystkim tym, że: 1) wobec oddalenia od właściwej akcji wykonawczej – przygotowanie nie stanowi jeszcze realnego zagrożenia dla dóbr chronionych prawem, czyli kryje w sobie znacznie mniejsze zagrożenie niż usiłowanie (dokonanie) przestępstwa, 2) trudno jest na ogół ustalić przestępny charakter czynności przygotowawczych, zwłaszcza gdy przygotowane środki mogą służyć zarówno celom przestępnym, jak i nieprzestępnym¹³.

Reguła bezkarności przygotowania dotyczy też przygotowania w formie personalnej. Wiadomo zaś, że uczestnik porozumienia realizuje jednocześnie znamiona podżegania lub pomocnictwa. Uczestnicy bezkarnego zatem w zasadzie przygotowania ponoszą jednak odpowiedzialność karną za podżeganie lub pomocnictwo do czynu zabronionego. Wynika stąd, co słusznie zauważa A. Wąsek, że istnieje zatem antynomia między unormowaniami art. 16 § 2 k.k. z jednej strony, a unormowaniami art. 18 § 2 i 3 k.k., art. 20 k.k. i art. 22 § 2 k.k. z drugiej strony¹⁴.

Niekiedy jednak, ustawodawca nie może pozostać obojętny wobec zagrożenia, jakie niesie samo przygotowanie niektórych przestępstw. Wtedy właśnie, w miejsce reguły bezkarności – wprowadza zasadę wyjątkowej karalności przygotowania. O tej zasadzie mówi przepis art. 16 § 2 k.k., który stanowi, że "przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi".

Polski kodeks karny przewiduje karalność przygotowania w nielicznych przypadkach. Do przestępstw, których przygotowanie jest karalne w całym zakresie podanym w art. 16 § 1, kodeks zalicza:

¹¹ I KR 91/73, OSNKW 1973, z. 12, poz. 157. Tezę tego wyroku pozytywnie oceniła K. Daszkiewicz (głosa w "Państwie i Prawie" 1974, nr 4, s. 175).

¹² III KR 211/75, "Prawo i Życie" 1976, nr 13. Słusznie twierdzi A. Wąsek, że to stanowisko Sądu Najwyższego razi dogmatycznym schematyzmem (*Nowa...*, s. 42).

¹³ Por. np., L. Lernell ..., s. 184; K. Mioduski, w: *Kodeks karny, Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, Warszawa 1987, s. 72; W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989, s. 189.

¹⁴ A. Wąsek, *Nowa...*, s. 70 - 71.

- 1) w rozdziale XVI o przestępstwach przeciwko pokojowi, ludzkości oraz o przestępstwach wojennych:
 - wszczęcie lub prowadzenie wojny napastniczej (art. 117 § 2),
 - ludobójstwo (art. 118 § 3);
- 2) w rozdziale XVII o przestępstwach przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej:
 - zdradę główną (art. 127 § 2),
 - zamach stanu (art. 128 § 2);
- 3) w rozdziale XVIII o przestępstwach przeciwko obronności:
 - gwałtowny zamach na jednostkę sił zbrojnych (art. 140 § 3);
- 4) w rozdziale XX o przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 168):
 - spowodowanie zdarzenia zagrażającego życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach (art. 163 § 1),
 - spowodowanie niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach (art. 165 § 1),
 - uprowadzenie statku wodnego lub powietrznego (art. 166 § 1),
 - umieszczenie na statku wodnym lub powietrznym urządzenia lub substancji zagrażającej bezpieczeństwu osób lub mienia znacznej wartości (art. 167 § 1);
- 5) w rozdziale XXI o przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji:
 - spowodowanie katastrofy komunikacyjnej (art. 175);
- 6) w rozdziale XXXII o przestępstwach przeciwko porządkowi publicznemu:
 - branie lub przetrzymywanie zakładnika (art. 252 § 3);
- 7) w rozdziale XXXIV o przestępstwach przeciwko wiarygodności dokumentów:
 - fałszowanie dokumentu (art. 270 § 3);
- 8) w rozdziale XXXVII o przestępstwach przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi:
 - fałszowanie pieniędzy i papierów wartościowych lub puszczanie fałszywków w obieg (art. 310 § 4);
- 9) w rozdziale XXXIX o przestępstwach przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej:
 - dezercję (art. 339 § 4).

Kodeks ustanawia zatem karalność przygotowania przestępstw, które atakują ważne dobra zbiorowe, czyli bezpośrednio społeczne. Chodzi:

- o uniwersalne wartości człowieka,
- o byt państwa, jego konstytucyjny ustrój i moc obronną,
- o bezpieczeństwo powszechne,
- o publiczne zaufanie do treści dokumentu,
- o bezpieczeństwo obrotu pieniężnego,
- o gotowość bojową oddziałów wojskowych.

Obok tego, kodeks podaje sankcji karnej nie wszystkie, lecz tylko pewne odmiany czynności przygotowawczych, czyli przewiduje karalność przygotowania o zawężonej stronie przedmiotowej. Ma to miejsce: po pierwsze, w przepisie art. 130 § 3 k.k., który stanowi karalność przygotowania szpiegostwa w postaci – gromadzenia lub przechowywania wiadomości,

włączania się do sieci komputerowej w celu ich uzyskania, zgłaszania gotowości działania na rzecz obcego wywiadu przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej i po drugie, w przepisie art. 343 § 3 k.k., który stanowi karalność przygotowania niesubordynacji wojskowej w postaci – wejścia w porozumienie z innymi żołnierzami. Są to przestępstwa o różnym stopniu społecznej szkodliwości. To pierwsze – zazwyczaj wymaga skrupulatnej akcji przygotowawczej, bez której jego dokonanie byłoby znacznie utrudnione.

Przestępstwa karalne w stadium przygotowania atakują zatem dobra różnego rodzaju i o różnej skali wartości, począwszy od takich, które znajdują się na najwyższym szczeblu wartości, jak np. niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej, aż do takich, które znajdują się na niższym szczeblu wartości, jak np. autentyczność dokumentu. Dlatego też, sankcje za przygotowanie nie są jednakowe. Tak np. przepis art. 127 § 2 k.k. przewiduje karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, a przepis art. 270 § 3 k.k. – karę grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Łatwo więc zauważyć, że sankcje za przygotowanie skoordynowane są ze stopniem społecznej szkodliwości przyszłego czynu zabronionego.

W przeciwieństwie do dokonania (usiłowania), przygotowanie zawiera znacznie mniejszy ładunek społecznej szkodliwości. Stąd też, granice sankcji za przygotowanie zawsze są niższe od granic sankcji za dokonanie (usiłowanie) przestępstwa. Dla przykładu – za przygotowanie uprowadzenia statku wodnego lub powietrznego (art. 166 k.k.) grozi kara pozbawienia wolności do lat 3, a za dokonanie – kara pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Nie można nie zauważyć, że wśród przestępstw karalnych w stadium przygotowania brak przestępstwa zabójstwa. Jest chyba jasne, że człowiek to najwyższa wartość. Najważniejszym zaś dobrem człowieka jest jego życie, zdrowie i wolność. Sprawa człowieka, taki kształt jego życia, który zapewnia mu szczęście i doskonałość – pisze M. Fritzhand – to ostateczne kryterium, ostateczny miernik wartości wszelkich instytucji i zamierzeń społecznych¹⁵. Nie powinno się więc tolerować bezkarności takiego czynu, którego sprawca przygotowuje zamach na życie człowieka. Słusznie podnosi K. Daszkiewicz, że bezkarność przygotowania do zabójstwa budzi wątpliwości zwłaszcza na tle spraw związanych np. ze szczególnym okrucieństwem, które ujawniają szeroki zakres i intensywność czynności przygotowawczych¹⁶. Skoro o kierunku i zakresie penalizacji przygotowania decyduje przede wszystkim ładunek społecznie ujemnej treści przyszłego czynu zabronionego, to nie ulega żadnej wątpliwości, że należało poddać sankcji karnej również przygotowanie do zabójstwa.

¹⁵ M. Fritzhand, w zbiorze *Moralność i wychowanie*, Warszawa 1959, s. 49.

¹⁶ K. Daszkiewicz, Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z 23 października 1967 r. (III KR 113/67), *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1968, z. 7 - 8, s. 375. Por. też: J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 539; E. Kunze, *Przygotowanie przestępstwa w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1991, s. 101.

PUNISHMENT OF CRIMES COMMITTED IN PHASED FORMS

S u m m a r y

Polish penal law foresees responsibility for an attempt at forbidden act and sometimes also for preparation for such a crime. The literature is dominated with objectivist opinion that punishability of behaviour preceding a commitment is justified in case where a menace for some legal good had place. New Polish Penal Code has adopted in its article 14 a principle that a court sentences an attempt within the limits of threat of punishment foreseen for given crime. However the standpoint of the Supreme Court is that the punishment sentenced for an attempt to commit a crime should be, as a rule, lower than for a crime committed. The Author presents a review of penal law dispositions being in force presently and concerning "a preparation for a crime" and gives his commentaries on particular sentences issued in courts in this respect.